

ՎԿԱՅԱՐԱՆԱԿԱՆ

ԳՐԻԳՈՐ ԿԱՆՑԻ (ԿԱՐԻՆ), ՆՈՐ ՎԿԱՅ

Սուրբ Էջմիածին հրատարակուած Հայոց Հին Վկաներու Երկրորդ Հատորին մէջ (էջ 174) յիշատակուած է Գրիգոր Կանցի նոր նահատակը շատ համառօտ կերպով. «Եւ այլ ոմն Գրիգոր անուն (նահատակեցաւ) ի Կոստանդնուպոլիս, որ էր ծնընդեամբ ի Կարին գաւառէ ի գեղջէ Կանայ, որ և ըստ ասելոյ ոմանց առնէր զբեռնակրութիւն»:

Տ. Մկրտիչ Եպս. Աղաւնունի եւս իր *Историческіе иъ Лѣтоисчисленія* Հայ Երուսաղեմի հատորին մէջ յիշատակած է այս նոր նահատակը՝ Երուսաղէմի պատրիարք Մինաս Ամդեցիի կենսագրութեան կարգին (էջ 286). «Եղիազար կաթողիկոսի հետ 1680ին (Ամդեցի) կ'ուղևորի Կ. Պոլիս, Կարնեցի նահատակ Գրիգորի մարմինը կ'ամփոփէ 1682ին Սամաթիոյ Ս. Գէորգ եկեղեցիին սեղանին տակ»:

Սրբազան Հրատարակիչը այս տեղեկութիւնը քաղած է Մինաս Ամդեցիի ինքնագիր Օրագրութիւնէն որ կը պահուի Երուսաղէմի Զեւագրաց Մատենադարանին մէջ և ունի 1316 թուահամարը:

Ամդեցիի Օրագրութիւնը, սակայն, քիչ մը աւելի լոյս կը սփռէ Կանցի Գրիգոր նահատակի շուրջ:

ՌՃԼԱ (= 1682) թուի Մայիսին Եղիազար կաթողիկոս տակաւին կը գտնուէր Կ. Պոլիս, ուսկից քիչ յետոյ պիտի ուղևորէր Ս. Էջմիածին իբրեւ յաջորդ Զուգայեցի Յակոբ Դ. կաթողիկոսի: Իր հետեւորդներն էին, ի միջի այլոց, իր աշակերտներէն Մինաս Ամդեցի (ապա պատրիարք Երուսաղէմի), Նահապետ (ապա կաթողիկոս Էջմիածնի), Սուքրաս եւ Նիկողայոս վարդապետներ:

Նոյն տարւոյ Մայիս 19ին, ուրբաթ,

գլխատութեամբ կը նահատակուի Կարնոյ Կան գիւղացի քսանամեայ պատանին Գրիգոր՝ չուրանալուն համար քրիստոնէական կրօնքը: Հետեւեալ օրը, Մայիս 20 շաբաթ, երբ նահատակին մարմինը ծովը ձգելու համար մակոյկով կը տանին Մարմարայի բացերը, գէպի կղզիները, Պետրոս վարդապետ հաստապաշխին 30 զուրուշ տալով կը յաջողի առնել մարմինը ու թաղել Պալքըլլի աղբային գերեզմանատունը: Իսկ զուլսը կը յանձնուի կաթողիկոսի հետեւորդներուն, որոնք կաթողիկոսին հետ իջեանաւ էին Սամաթիոյ Սուրբ Գէորգ եկեղեցիի վանատունը: Նոյն շաբաթ երկկոյն յատկապէս նախատօնակ կը կատարուի նահատակին համար, հաւանաբար Եղիազար կաթողիկոսի նախագահութեամբ, ու յաջորդ օրը, Մայիս 21, Վեցերորդ կիրակի Յինանց, ըստ կարգի կը կարգացուի օրուան Յարութեան հարցը՝ ԴԶ. Որ քարեքանակայ իս, մինչև Տէրյերկնից: Փառք ի քարանուէն առաջ՝ ի պատիւ նոր նահատակին Մարտիրոսաց կարգ կը կատարուի՝ երգուելով Մարտիրոսաց հարց մը իւր սարօք, ու կը կարգացուի Աւետարան Մատթէոսի Ժ. 16. «Ահաւասիկ ես առաքեմ զձեզ իբրեւ զուխարս ի մէջ գայլոց»: Ապա Փառք ի քարանուէն, ու կը շարունակուի Ժամերգութիւնը: Պատարագի ճաշուէն առաջ Մինաս Ամդեցի պարագային յարմար ծանուցում կ'ընէ ժողովուրդին:

Միևնոյն կիրակի երկկոյն, ուշ առտն, անշուշտ առ զգուշութեան, նոյնինքն Մինաս Ամդեցի նահատակին գլուխը կը տանի Սուրբ Գէորգ եկեղեցին, ու հոն աջակողմեան խորանի սեղանին ներքեւ իր ձեռքով կը պեղէ ու կը յարգարէ խորշ մը, կը գնէ նահատակին գլուխը արկղի մը մէջ, կը կնքէ զայն ու կ'ամփոփէ արկղը իր պատրաստած խորշին մէջ:

Դժբախտաբար Ամդեցի մանրամասնութիւններ չի տար Կարնոյ Կան գիւղացի այս նոր վկայի ինքնութեան մասին ու չի պատմեր այն շարժառիթները, որոնց համար հաւատաւորացութեան ստիպած էին զայն: Այսու հանգերձ ոչ նուազ շահեկան են Ամդեցիի տողերը, զորս նոյնութեամբ կը գնենք քաղելով իր ինքնագիր Օրագրութեան, որու մէջ գէպերը համառօտակի արձանագրուած են օրը օրին:

«Մայիս ժ» (ՌՃԼԱ = 1682) ուրբաթ . . . այսօր մէկ երգնկացի(*) տղայ մի վրկայեաց Քրիստոսի աստուածութեանն եւ սրբով զգուխն հասին: Մայիս Ի. շաբաթ . . . մեկ գնացաք Պետրոս վարդապետի մօտ . . . զնահասակն զաստալին տեսուրով տարաւ քաղել. Լ. դրօ. խարհեր եւ հետեւալան. ի ծովն ձգեն տէրի՝ առած դայիխով դեպ ասաներն էին գնացած. եւ անցի ի Պալլիսիին տարեալ քաղած էին. բայց զգուխն բերին մեզ. եւ կիրակաւսէս նախասօմակ վասն նահասակին. անունն Գրիգոր, ի գեղէն Կանայ, ի քաղաքն Արգունայ, որոյ աղօթիւնն եւ մեզ մասն բարեաց պարգեւեցեք Քրիստոս Աստուած մեր աս եւ ի հանդերձելումն: Եւ լոյս կիրակէ յետ Տէրյերկնիցին՝ Մարտիրոսաց հարց աստօնն եւ Աւետարան Մատթէոս՝ Անա առանձն զանգիբեւ զոչխարս ի մէջ գալլոց. եւ ապա՝ Փառք ի բարձու՝ . . . ծանուցում՝ եւ, եւ ապա ձառու: Մայիս ԻԱ. օրն կիրակէ, Հարց՝ Որ բարեբանեալ. ԳԶ. . . Իրիկունս զգուխն նահասակին տարեալ ամբոսիցի ի Սուրբ Դեորգ յեկեղեցւոյն աշ կողմ խորանին ի ներքոյ սեղանոյն, ի մէջ սանդղի եղեալ եւ կնեալ, եւ ձեռքս փորեցի շինեցի զտեղն եւ ափսիսեցի, որ իւր սուրբ արեան հեղմամբն առ Քրիստոս լիցի բարեխօս վասն մեղաւորիս, քանզի բազում աշխատեցայ» (Օրագր. ԹՂ. 14ա-14բ):

Պատմական իրողութիւնն է ուրեմն թէ Սամաթիոյ Սուրբ Գէորգ եկեղեցին եղած է վկայարանը յիշեալ Նոր Նահատակի զընթուին: Այժմ այդ նուիրական նշխարը բոլորովին անհետացած ու մինչև իսկ ջրնջուած է անոր յիշատակը:

Այդ թուականէն ցարգ Սամաթիոյ Սուրբ Գէորգը կրած է շատ մը փոփոխութիւններ: Տօքթոր Թորգոմեանի հրատարակած երեմիա Չէլէպիի Ստանկոյոյ Պատմութեան (Վիեննա, 1913, էջ 213 եւ 216) ծանօթութեանց համաձայն՝ յիշեալ Գրիգոր Նոր Վկայի Նահատակութեան թուականէն 22 տարի առաջ, 1660 ին հրդեհի ճարակ կ'ըլլայ Սամաթիոյ Սուրբ Գէորգը, բայց կը վերաշինուի ու հետզհետէ կ'ընդարձակուի ու քով քովի կը շինուին երեք եկեղեցիներ՝ Սուրբ Գէորգ, Սուրբ Աստուածա-

ծին, Սուրբ Երրորդութիւն: Հաւանաբար Ամեղեցիի յիշած աշակողմեան խորանը եղած ըլլայ կամ Սուրբ Աստուածածինը կամ Սուրբ Երրորդութիւնը: Այս եկեղեցիները 1722 ին բոլորովին կը նորոգուին հոգածութեամբ Երուսաղէմի Գրիգոր Շղթայակիր եւ Կ. Պոլսոյ Յովհաննէս Կոլոտ պատրիարքներու: 1782 Օգոստոս 10 ին ամբողջօրին կ'այրին եկեղեցիները, եւ 22 տարի յետոյ, 1804 ին, կը վերաշինուին Բարեբրգցի(*) Չամաշըրճեան Յովհաննէս պատրիարքի օրով: Եկեղեցիին վրայ մասնակի նորոգութիւններ կ'ըլլան 1832 եւ 1842 տարիներուն, իսկ 1866 ի Սամաթիոյ մեծ հրդեհին կ'այրի բոլորովին եկեղեցին եւ 1886-1887 ին հիմէն կը շինուի:

Տարաւոյս չկայ թէ պատահած այս հրդեհներու եւ եղած վերաշինութեանց հետեանքով Սամաթիոյ Սուրբ Գէորգ եկեղեցիէն անհետացած է իսպառ Գրիգոր Կանցի Նոր Նահատակին նուիրական գուլը, ու այդ պատճառաւ մոռցուած է նաեւ անոր յիշատակը, ու ինձի՛նքս իր տեղադրութեանց մէջ, ինչպէս նաեւ Չամշեան, Աւետիս Պէրպէրեան եւ Օրմանեան իրենց պատմութեանց մէջ եւ Տօքթոր Թորգոմեան իր Ծանօթագրութեանց կարգին ոսէ յիշատակութիւն չեն ըրած այդ մասին:

Կը յուսամ թէ ներկայ տողերուս հրատարակութիւնը առիթ ընծայէ Կարնոյ Կան գիւղացի Գրիգոր պատանի Նահատակին մոռցուած յիշատակը վերակենդանացնելու իմ ծննդավայր թաղիս՝ Սամաթիոյ Սուրբ Գէորգ եկեղեցիին մէջ:

ՄԵՍՐՈՊ ԵՊՍ. ՆՇԱՆԵԱՆ

(*) Սխալմամբ դրած է երգնկացի. թիչ մը վարը կ'ուղէ սխալը:

(*) Տօքթոր Թորգոմեան սխալմամբ դրած է Կ. Պոլսեցի: